

A tanú szólal meg

Dávid Gyula: *1956 Erdélyben és ami utána következett*

Nap Kiadó, 2016

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc történelmi pillanatait, valamint az azt követő megtorlásokat feltáró, idéző és a történelmi hitelességgel feldolgozó, könyvtárnyi terjedelmű – tanulmányokat, emlékiratokat, dokumentumokat felölelő – szakirodalom újabb hajtásai sorában ott találjuk az erdélyi Dávid Gyula könyvét, amely az események kevésbé ismert szelétére, az erdélyi vonatkozásaira irányítja figyelmünket, pontosabban arra, ami ott utána következett. A kezünkben tartott kötet nem monográfia, hanem tanulmányok, cikkek, emlékező írások sorozata. Keletkezési idejük: 2006 és 2016 között datálódik, az eseményeket követő 50., illetve 60. évforduló kínálta/parancsolta alkalom időkeretében. Az írások értékét és hitelét növeli, hogy az emlékező maga is az események részese volt a hatalom megtorló intézkedéseinek, súlyos, hét esztendőre ítélt áldozata.

A kötet borítóján látható a hajdani kolozsvári Bolyai Tudományegyetem főépülete előtt, a Sétatéren emelt emlékmű „egyik oldala a múltat, másikkal a jövőt idézi”. E kötet a múlt felé fordítja tekintetünket: a dicső történelmi eseményre, mely elbukásában is felmagasztosult, történelem és tudatformáló erőként, hegyek mélyére rejtőző bűvópatakként hordozta, éltette a nemzetben a hitet, hogy eljön az idő, amikor leesik „a zsarnokság koronája”, „lesz még egyszer ünnep a világon”.

A második világháborút követő években az erdélyi magyarságot nem sújtotta a vajdaságihoz hasonló, tízezrek halálát okozó vérengzés; innen nem telepítettek ki erőszakosan tíz- és tízezreket, mint a Felvidékről; nem kellett elszenvetnünk a kár-

pátaljai magyaroknak a szolyvai gyűjtőhelyről kiinduló, a reménytelenségbe robogó vonatok kálváriás útjait, az őket megtizedelő kényszermunkatáborok borzalmait. De a magyarság sorsát elborító sötét felhők az erdélyiek fölött is ott feketéltek: a román hadsereggel Erdélybe bevonuló Maniu-gárdák Szárazajtán és másutt elkövetett barbár vérengzéseinek csak a visszatérő román adminisztrációt kiutasító szovjet hadvezetés vetett véget; a háború végnapjai előtt még jutott arra is idő és erő, hogy sok ezer magyart a Brassó megyei Földváron létrehozott haláltáborba hurcoljanak; az előre nyomuló román sereg katonái a Bihar megyei Gyantán negyvennél több ártatlan embert küldtek a halálba; szászok és svábok tízezreit hurcolták el a Szovjetunióba... Erdély magyarsága mindennek ellenére reménykedett, hogy a háborút lezáró békeszerződés a trianoninál igazságosabb döntést hoz...

Az Erdélyben 1945-ben újonnan berendezkedő román állam a számára kedvező béketárgyalások előestéjén a magyarság számára kedvező döntéseket hozott: a Bolyai Tudományegyetem létrehívása, az ugyancsak kolozsvári székhelyű Magyar Művészeti Intézet, zeneművészeti, képzőművészeti és színi főiskolák, az agáradakadémia megnyitása, marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet megteremtése, nemzetiségi szabadságjogok vállalása oly gesztust jelentettek, amelyek arra voltak hivatottak, hogy „elaltassák” az erdélyi magyarság veszélyérzetét.

A párizsi békét, a diktatúra berendezkedését követően azonban szétfoszlott a demokratikus berendezkedés iránt táplált minden remény. Kezdetét veszi a vissza-

rendeződés, a megadott jogok nyírbálása, visszavonása. Az igazságosabb békét szorgalmazó, az erdélyi magyarság sorskérdéseit felvető, szabadságjogainak hangot adó, az azt megfogalmazó kezdeményezésekre kegyetlenül lesújt az államhatalom. Az államosítás a városi polgárság létalapját, az erőszakos kollektivizálás pedig a falvak évszázados társadalmi rendjét zúzta szét, indította el a máig tartó erőzió útján. Az egyházi iskolák államosítása, a kulturális szervezeteink, alapítványaink felszámolása a szellemi elszegényedést, a nemzeti öntudat alapjainak gyengítését szolgálta. Az „elvtelen magyar egység” elleni küzdelemmel felszámolták az addig félrevezetett, eszközként használt egyetlen magyar tömegszervezetet, vezetőit börtönbe zárták. Az államhatalom elnyomó gépezete, a félelmetes szekuritate gondoskodott arról, hogy Erdélyben „csend” legyen, elejét vegye a legkisebb szervezkedésnek, semmi se zavarja a szocializmus építésének dicső folyamatát, a homogenizálást szolgáló pártpolitika végrehajtását. Tehették, hisz a párizsi békeszerződés a nemzetiségi kérdést belügynek tekintette, az újra kisebbségbe sodródott magyarok millióit – a magyarországi politikai elit internacionalista politikájának cinkos hallgatása közepette – kiszolgáltatta az utódállamok kénye-kedvének.

Ebbe az „állóvízbe” dobott kő lett a magyarországi 56-os forradalom és szabadságharc, melynek kisugárzása mesze túlmutatott az ország határain, Erdélyben sem maradt visszhangtalan. „Akkor, 1956 őszén nekünk, határon kívülieknek jószerevével csak a túlradó együttérzés és a tehetetlen aggodalom jutott. Kevesen voltak, akik akkor valaminő cselekvésig eljutottak: a hivatalosan »ellenforradalmazó« propaganda hazugságait cáfoló röpcédulát írtak és szórtak, esetleg nekivágtak a lezárt határnak, segíteni a Forradalmat. S még kevesebben, akik a Forradalomban kifejezésre jutott célok irányában távlatosabban gondolkodni, szervezkedni is kezdték.”

Kevesen voltak... 1956 októberében, Budapest a szabadság reményt keltő hajnala hitét villantotta fel. A kolozsvári, temesvári, bukaresti, brassói egyetemek, a kolozsvári Protestáns Teológia diáksága körében – a magyar forradalommal való rokonszenv kinyilvánításán túlmenően – megfogalmazott konkrét törekvések, célok és megoldásra váró kérdések messze túlmaradtak/túlmutattak az egyetemek falain.

A hatalom, érezvén a felszín alatt erjedő követelések rá nézvést veszélyes voltát, előbb engedményekkel kívánta hatástalanítani azokat, egész sor intézkedéssel próbálja „kifogni a szelet a vitorlákból”: meghallgatja a kolozsvári magyar értelmiség által elősorolt sérelmeket, intézkedéseket hoz a nemzetiségi jogokat érvényesítő néhány kérdésben, felvállalja az Arany János évfordulóra való felkészülést, az Ady-szülőház rendbe tételét, létrehozta az egyetemisták és főiskolások tömegszervezetét, a diákszövetséget... A politikai kulisszák mögött azonban már körvonalazódnak az ellenintézkedések.

A magyar forradalom bukását elősegítő nemzetközi helyzet a román vezetés számára is elhozta az időt a kíméletlen fellépésre. A „magyar kérdés” rendezése, a „magyar veszély” elhárítása, „Erdély elrablására irányuló revizionista követelések leleplezése” súlyos következményeket von maga után: a kegyetlen, mind kíméletlenebb leszámolást a legapróbb megmozdulással szemben. Valóságos hajtóvadászat indul minden jelenség, mindenki ellen, ami/aki a leghalványabb jelét is adja az „államellenes felforgató tevékenységnek”. Dávid Gyula kötete filológusi pontossággal tárja fel azt – amint a kötet cím is jelzi –, ami 1956 után következett: az elretentés és a megfélemlítés, a példastatuálás szándékától vezérelt perek végeláthatatlan sorozatát. „A magyar forradalom leverését követő időszak kitűnő ürügyet szolgáltatott a román kommunista hatalomnak arra, hogy biztonságát megszilárdítsa. Belügyi iratokra hivatkozva a kutatás (Stefano Bot-

toni) 1956–1962 között több mint 28 000 letartóztatásról beszél, ebből csak 1957–1959 között közel 10 000 ítélet született.”

A diákperek sorozata még a forradalom napjaiban, 1956 őszén vette kezdetét előbb Temesváron, aztán Kolozsváron. Ez utóbbi helyen, a Képzőművészeti Főiskolán tartott diákgyűlés hangadói kerültek hadbíróság elé. A Bolyai Tudományegyetem – a hatalom szemében: „nacionalista tűzfészeknek” aposztrofált intézmény – diákságának a Házsongárdi temetőben, a budapesti utcai harcokban elesett emlékére szervezett szimpátiatüntetés, a diákszervezeti gyűléseken elfogadott határozatok nyomán foganatosított megtorlások három hullámban folytak le. (A második Bolyai-per vádlottjai közt fővádlottként szerepel Dávid Gyula.) Azt követte, ugyancsak sorozatban, a Protestáns Teológia elleni hatósági retorzió: diákok és tanárok kegyetlen elítéltetése.

A magyar forradalom és szabadságharc a középiskolás diákság körében sem maradt visszhangtalan. Erdély városaiban cselekvésre buzdító csoportok jöttek létre, amelyek „a nemzeti hagyományok ápolását, a magyar nemzeti öntudat ébren tartását tűzték ki célul”: Sepsiszentgyörgyön a Székely Ifjak Társasága (SZIT), Brassóban az Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége (EMISZ), a szászrégeni, marosvásárhelyi és gyergyói diákokból álló Fekete Kéz szervezet, Nagyváradon a Szabadságra Vágyó Ifjak Szövetsége – a négy csoportban összesen 174 diákot és felnőttet ítélték el. Az említetteken kívül sorra leleplezték és elítélték a temesvári Bíbor banda, a gyergyóújfalui Erszényi-csoport, a sepsiszentgyörgyi Fehér szarvasok, a Török József vezette gyergyói szerveződés tagjait.

A megtorlási hullám elérte azokat az értelmiségieket, munkásokat, falusi gazdálkodókat felölelő kisközösségeket is, amelyek Gyulakután, Szilágysomlyón, Erdőfülén, Csíkmadarason, Érendréden, Csíkszeredában, Gyergyószentmiklóson, Marosvásárhelyen... jöttek létre. Az „ötvenhatos” csoportok közül Török József

vezette utolsót az 1964-es közkegyelem után tartóztatták le s ítélték el 1965-ben.

Ekkor, ebben a periódusban kerültek hadbíróság elé a forradalom előtti időkre visszavezethető, Erdély önálló státusát, vagy konföderációs terveket szorgalmazó, a román–magyar kérdés megoldását vizionáló csoportok: a hatalom megdöntését és átvételét célzó csoport, Szoboszlai Aladár pécskai plébános vezetésével; a Dobai István nemzetközi jogász által tervezett ENSZ-memorandumhoz kötődő személyek; a Csíkszeredában élő Fodor Pál vasúti mérnök terveihez csatlakozók; a Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész vezette csoport – a rendkívül súlyos ítéletek közt több halálos ítélet született.

Eme elrettentő politikai-társadalmi légkörben született hatalmi döntés a Bolyai Tudományegyetem önállóságának fől számolásáról, az addig önállóan működő középiskolák tagozattá leminősítéséről. A hatalom szemében a magyar nacionalizmus és revizionista álmok fészkeként számított magyar oktatási intézmények egyesítését a hivatalos propaganda az együtt élő nemzetiségek közti barátság eszközeként, keretének szánta, a valóságban azonban e gesztus „a magyar oktatás tagozati függőségbe, román igazgatók felügyelete alá helyezését és távlati elsorvasztását” célzó ördögi terv megvalósítását szolgálta. A kötet szerzője joggal teszi hozzá: „Az »alulról jövő kezdeményezések« igazából a Securitate pincéiből és vallatósobáiból, a katonai bíróságok tárgyalótermeiből érkeztek.”

A kötet második blokkja – Írók és irodalom az „olvadástól a megtorlásig” – szűkíti a kört: a koncepciók perekben testet öltött tömeges retorzió kíméletlen és kegyetlen kihatásait személyekre lebontva tárja elénk: a kor két kiváló írója – Szabédi László és Páskándi Géza – élettörténetébe ágyazva.

Szabédi László sorsa híven példázza az erdélyi magyar értelmiségi rétegnek a második világháború utáni pályáivét: a szocialista eszmekörrel való azonosulástól/elfogadástól a kiábrándulásig, a nyílt

szembeállásig. „A kommunista párttal 1944 után kerül közelebbi kapcsolatba, fiatalkori lázas útkereséseinek végére a szocializmus tudatos vállalásával tesz pontot. [...] Az ötvenes évek elejétől fokozatosan ismeri fel, hogy a világmegváltó eszméket képviselő rendszer meggyalázza azokat az eszméket, amelyekre ő az életét tette fel.” Sztálin halála után megtapasztalja, hogy a szellemi életben sem történik változás, minden ugyanúgy folyik tovább: „Sztálinista vonat Sztálin neve nélkül.” A „hittől az eszméletig” vezető úton fogalmazódik meg benne a felismerés: „Vannak ügyek, amelyeknek bukását úgyszólván túlélni nem érdemes.” A múlt évek „változatlanságai” juttatják el arra a következtetésre, hogy a rendszer megújulásra képtelen, önmagát betonozza be, önvédelme a terror fokozásával érhető el. Különösen érvényes ez a nemzetiségi politikában történő folyamatokra. A személyét övező bizalmatlanság, ellenséges légkör a Bolyai Tudományegyetem önállóságát felszámoló egyetemesítés körüli eseményekben idéz elő benne oly lelkiállapotot, amely a tragikus döntéshez vezetete. Életsorsára jellemző, önmagát elemésztő döntéshez vezető kálváriás útra vetnek fényt Csehi Gyula szavai: „Korán felismerte a rosszat, és kételkedve, kétségbeesve küzdött a jóért. Megtalálta, megismerte. Szívében kigyúlt a fény, lángolt, melegített és világított, ő pedig égett és elégett. Nem volt már sem nyugalma, sem ereje arra, hogy tovább küzdjön önmagával és másokkal. Bár tudta a jót még életében.” A hagyatékából előkerült, sírfeliratokat idéző sorok tovább árnyalják azt a lelkiállapotot, amely végnapjait jellemezhetette: „Szívben már elszakadva, nem népemtől: / elszakadva mindentől, ami van, / békélten várakozom a halálra, / nem boldogtalanul s nem boldogan.”

Páskándi Géza – talán fiatalságának, életakarátának köszönhetően – állta, vállalta a harcot, nem roppant össze. Első kötetének címadó verséből kiragadott sorok nem csupán költői ars poetica értékű

vallomásként, hanem életre szóló, habitusát meghatározó erkölcsi/etikai parancsolatként állnak előttünk: „Emeld föl naiv koponyádat, csaldótt embrió-had! / Hiszékeny, primitív fők! / Álomlátón mindent megtevők! / Krisztusi küldetésű korosztály, ne hullajtsd le fejed!” (*Piros madár*). Bátran vállalta tetteikkel felérő gondolatait, leírt szavait, a diákság által megfogalmazott programpontokhoz fűzött sorait, vállalta és végigszenvedte a kiszabott ítélet esztendeit. Kiszabadulását követően pedig prózai és drámai művek – abszurd és abszurdoid színművek – sorozatával leplezte le a zsarnokság embertelenségét. Gondoljunk csak *A sírablók* (1989), *A szabadság színeváltozásai* (1993), *A Begyűjtött vallomásaim* (1996), *A megvallás* (1999), *A Szekusok* (2007) című kötetekre, amelyek mindmind a mögötte maradt kor természetrajzát hivatottak a kortársak és az utókor elé tárni.

Adott e kötetnek egy személyes appendixe is – *Adalék – első személyben –*, amely, amint címében is jelzi, önmagáról szól, letartoztatása napjától a vizsgálati fogság első két hónapjáról, a kihallgatásokról, a cellák világáról, a sorstársakról. Az elszennvedett esztendőket, az azt követő közel három évtizednyi kényszerű hallgatás érlelte meg benne az elhatározást: emléket állít azoknak, akik egy jobb, igazabb, emberibb világról álmodtak, akik szavaiért, tetteikért oly súlyos árat fizettek. Ezért kezdeményezte és adta ki 2006-ban az *1956 Erdélyben. Politikai elitéltek életrajzi adattára 1956–1965* című dokumentumkötetet, tart előadásokat, közöl írásokat, amint és ahol alkalom kínálkozik. A kötetben leggyakrabban emlegetett forrásmunkák elősorolása kiváló segédeszköz a téma iránt érdeklődő kutatóknak és olvasóknak egyaránt.

A kötet olvasásakor elgondolkozhatunk azon, hogy elődeink áldozata nyomán miként s mennyire változtak meg azok a politikai/társadalmi körülmények, amelyek őket tettekre, bátor kiállásra buzdították/ szólították? „A »magyar veszéllyel« rioga-

tó propaganda 1956-tól napjainkig változatlanul működik és hat a tájékozatlan és minden »magyar veszélyre« fogékony tömegre.” A politikai hatalom, pártprogramok sora változatlanul „tűzben tartja” azt, előveszi, mindmáig mótelyezi a közhangulatot. Mindmáig veszélyforrásnak számít a szemükben, ha valaki is egyáltalán szóba hozza az önkormányzatiság, az autonómia gondolatát, irredentista törekvésnek, ha utcaneveink magyar feliratát teszik szóvá. Azonban a magyargyűlölet semmiféle megnyilvánulása nem indíthat egyetlen erdélyi magyar embert sem arra, hogy a szívünkbe piros betűkkel beírt ünnepeinkről, jogos követeléseinkről valaha is lemondjunk. Miért is kell visszanyúlunk a történelem tanulságaihoz? Azért, hogy ehhez a küzdelemhez eleink bátor kiállásából, szenvedéséből erőt, erkölcsi tartást merítsünk.

A kötet kolozsvári bemutatóján Egyed Péter filozófus joggal hangsúlyozta: „a könyv »befoltozza a hiányos és tabusított

emlékezetünket« az erdélyi 1956-ról [...] benne a történész kutató, az irodalomtörténész, a kortárs, az elítélt, a tanú szólal meg” növelve az írások hitelességét. Mi tesszük hozzá: a Nap Kiadó által megjelentetett kötetnek ott a helye Püski Kiadó, a Balassi Kiadó, a Hamvas Intézet, továbbá a kolozsvári Polis Kiadó, a csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadó, az Erdélyi Református Egyházkerület, a Korunk-Kompress, a marosvásárhelyi Mentor Kiadó e tárgykörben megjelentetett értékes dokumentumkötetei sorában.

Méltatásunk zárógondolataként idézzük a szerző, Dávid Gyula sorait: „Fontosnak érzem, hogy sorsunk emberi tanulságai valamiképpen beépüljenek a következő nemzedékek: az életbe már kilépett unokáink s a most születő dedunokáink tudatába. Hogy a világban soha senki ne legyen kiszolgáltatva semmiféle Hatalomnak, s hogy az igazságért, az emberségért való kiállást soha sehohol ne lehessen erőszakkal megtorolni.”

Máriás József



MÁRIÁS JÓZSEF (1940) újságíró, szerkesztő, irodalomtörténész. Kötete: *Az írás: szolgálat. Tanulmányok, esszék, recenziók* (Miskolc, 2016, Felsőmagyarország Kiadó).